

Michal Chocholatý

POSLEDNÍ Z TÁBORŮ SMRTI

... přežili Treblinku a Sobibor

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Mapa hlavních nacistických táborů

Koncentrační tábor

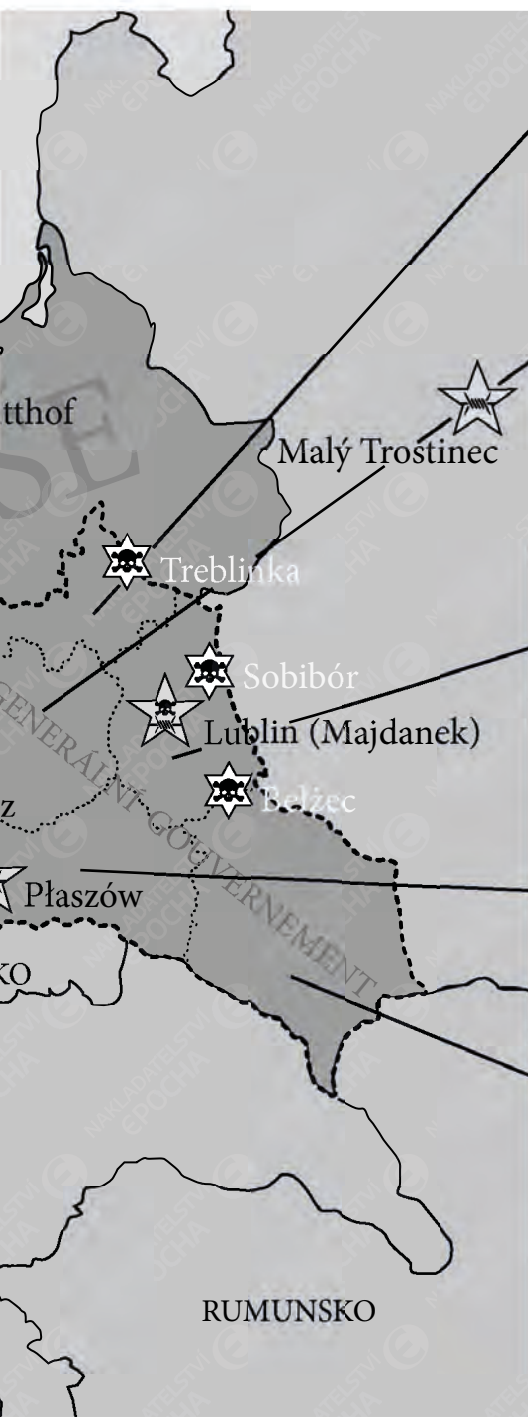

Tábor okamžitého vyhlazení

Kombinovaný tábor
(koncentrační tábor
s pozdějším začleněním
procesů typických pro
tábory okamžitého vyhlazení)

Varšavský distrikt

Zde se nacházelo SS-Sonderkommando Treblinka, ačkoli bylo řízeno z velitelství se sídlem v Lublinu, tj. v lublinském distriktu.

Radomský distrikt

Měl nejdelší hranici se sousedním územím Wartheland, kde se nacházel tábor okamžitého vyhlazení Kulmhof (Chełmno nad Nerem), který tak byl situován mimo území Generálního gouvvernoentu stejně jako Auschwitz (Osvětim), jež se nacházela v Horním Slezsku.

Lublinský distrikt

SS-Sonderkommando Belzec a Sobibor se nacházela v tomto distriktu a bylo zde i sídlo řízení Operace Reinhardt.

Krakovský distrikt

Zde sídlilo ústředí Generálního gouvvernoentu.

Haličský distrikt

Včleněn do Generálního gouvvernoentu až v létě 1941.

Osudové setkání se Samuelem Willenbergem

Samuela Willenberga jsem poprvé spatřil v anglickém dokumentu *Cesta k Treblince* někdy v roce 2001. Energický muž s šedými vlasy a velkými brýlemi na nose, za nimiž vykukovaly jasně modré oči. Ostře řezané rysy ve tváři umocňoval šedivý knírek. Stál na pomezí bývalého treblinského sektoru smrti, tzv. Totenlageru, a svou pronikavou polštinou vyprávěl o zážitcích z Treblinky. Při tom jej střídaly prostřihy na jeho vlastní nákresy lazaretu a přijímací oblasti tábora, které dominovaly třídící prostranství, s tajemným a neúplným Totenlagerem na horizontu.

Je to zvláštní, ale jak Willenberg, tak Glazar se v médiích objevili jako poslední svědci Treblinky. Jeden z pozdějších dokumentů, který vznikl o Samuelu Willenbergovi, byl nazván *Ostatni świadek*,²⁷ tedy *Poslední svědek*, a to v době, kdy ještě posledním nebyl. Jako by však tento dokument anticipoval, na dlouhá léta dopředu, že jednoho dne skutečně posledním bude.

Chtěl jsem jej slyšet, promluvit si s ním, když už jsem neměl možnost setkat se s Richardem Glazarem. Právě pro tuhle příležitost, stejně jako kvůli dalším výpravám po nacistických táborech, které jsem zahájil onou cestou do Treblinky, jsem se začal učit polsky. Tento jazyk jsem studoval intenzivně z knih a také se pouštěl do svých prvních překladů polskojazyčné literatury s tematikou nacistických táborů, které jsem si s sebou přive-

²⁷⁾ *Ostatni świadek*, režie Michał Nekanda-Trepka, 2002, 51 min.

zl z řady výprav do Polska. Ty následovaly jedna po druhé. Už jsem nechtěl, aby se opakovala situace bezradnosti, kdy jsem na své první výpravě do Treblinky nebyl schopen říci polsky jedinou souvislou větu a vůbec jsem Polákům nerozuměl. Věděl jsem, že napříště se budu muset zařídit tak, abych tento frustrující nedostatek odstranil.

Rozhodl jsem se Willenberga vypátrat a setkat se s ním. Byl to Edward Kopówka, vedoucí Muzea Walki i Męczeństwa w Treblince, který mi poskytl Willenbergovo telefonní číslo. To jej umísťovalo do Jeruzaléma. Kopówka mne však zároveň varoval, že číslo je velmi staré a nemuselo by fungovat. A měl pravdu. Musel jsem se tedy spolehnout sám na sebe.

Aktuální kontakt na Willenberga jsem poté získal doslova detektivní cestou. Psal se rok 2001. Zvolil jsem postup, který mi tehdy – jakkoli podivně to může znít – připadal nejjednodušší: obvolat všechny Willenbergy v Izraeli. Nežertuji, tenkrát jsem to skutečně udělal. Na druhou stranu musím říct, že jich nebylo mnoho, což mé šance na úspěch podstatně zvýšilo. Na mezinárodních informacích jsem si zjistil čísla všech Willenbergů ve Svaté zemi. Myslím, že se mi do rukou nedostalo žádné takové, které by souhlasilo s celým Willenbergovým jménem. Začal jsem tedy.

Bylo zajímavé, a zároveň tak trochu vzrušující obvolávat nic netušící lidi a polsky se jich ptát, zda náhodou neznají Samuela Willenberga z Treblinky. Ještě zajímavější pak bylo, když se mi během pátrání konečně podařilo narazit na jakousi paní, která mluvila polsky. V ten okamžik jsem si myslel, že jsem u cíle, ale mýlil jsem se. Došlo jen ke shodě náhod. Když se mnou ona paní hovořila, svěřila se, že má mnoho přátel, kteří prošli koncentračními tábory za druhé světové války. Nikdo z nich však nebyl v Treblince. A Samuela Willenberga také neznala.

Po několika dnech, strávených v telefonní budce anebo doma u pevné linky, zvedl sluchátko konečně přímo on.

Dodnes si vzpomínám, jak jsem se jej polsky zeptal: „Jste z Treblinky?“

A on odpověděl se svéráznou samozřejmostí: „Ano.“

Podarilo se! Radostně jsem s ním začal rozmlouvat, vyptával se jej na nejzákladnější věci spojené s Treblinkou a cítil zadostiučinění, které mnou doslova vibrovalo. Našel jsem člověka, který viděl Treblinku. A to byla jedna z prvních věcí, se kterou jsem se mu svěřil. Řekl jsem mu, že jej obdivuji za to, že byl v Treblince a dokázal ji přežít, že ji viděl na vlastní oči.

Od té doby jsem Willenbergovi volal často. Stali se z nás přátelé. Zajímavý hovor, který jsme spolu v tomto období vedli, souvisel s natáčením dokumentárního filmu FAMU s názvem *Zlopověstné dítě*.²⁸ Celý náš rozhovor se natáčel na zvukovou pásku, část byla zachycena na filmový pásek. Před tím, než se jelo naostro, jsem Willenberga požádal, jestli mu nebude vadit, bude-li nás při rozhovoru natáčet televize. Nevadilo mu to, a tak jsme se do toho pustili. Otázky jsem kladl podle sebe. Nejdojemněji na mě zapůsobil Willenbergův zpěv treblinské hymny „Fester Schritt und Tritt...“, kterou jsem tehdy poprvé slyšel zpívat naživo někoho, kdo ji kdysi zpíval i v Treblince. O několik let později jsem v Lanzmannově *Šoe* slyšel tutéž hymnu zpívat bývalého esesáka Franze Suchomela.

Samuel Willenberg se narodil v roce 1923 v Čenstochové, kde učil jeho otec umění na základní škole. Willenbergova matka, Ruska ortodoxního vyznání s aristokratickým původem, se usadila v Polsku během revoluce. V šestnácti letech, když vypukla druhá světová válka, se Willenberg dobrovolně přihlásil

²⁸⁾ *Zlopověstné dítě*, režie Lucie Králová a Miroslav Novák, 2002, 37 min.

do polské armády. V Chełmu byl zraněn. Willenbergova rodina se rozešla v Čenstochové po zatčení jeho dvou sester. Samuel Willenberg se uchýlil do opatowského ghetta, odkud byl v říjnu 1942 deportován do Treblinky. Brzy se aktivně zapojil do táborového podsvětí a pracoval v třídícím a maskovacím

*Samuel Willenberg v uniformě
polské armády.*

komandu.²⁹ Přestože byl během vzpoury zraněn – byl střelen do nohy – podařilo se mu proniknout do lesa, až se nakonec dostal do Varšavy, kde se znovu shledal se svým otcem a pak se svou matkou. Účastnil se polského povstání v srpnu 1944 a společně s partyzány bojoval v Kampińském lese. Po osvobození Polska se připojil k polské armádě, kde sloužil až do roku 1947. V roce 1950 opustil Polsko a společně se svou ženou a matkou se usadil v Izraeli.³⁰

²⁹⁾ Podobná komanda působila v Sobiboru i v Treblince. V Treblince je Němci nazývali Tarnung. Komanda sloužila ke sběru čerstvých větví pro výplety táborového oplocení. Je zřejmé, že komando pro výplet oplocení působilo taktéž v Belžecu, jak vyplývá z následující citace: „Ze strany všeobecně používané železniční tratě byl ostnatý drát zacloněný posekanými větvemi, aby se zabránilo pohledu na tábor.“ KUWAŁEK, Robert, *Obóz zagłady w Belżcu*, Belžec 2005, s. 14. V Belžecu a Sobiboru se však tato komanda jmenovala Waldkommando.

³⁰⁾ <http://www.holocaustresearchproject.org/ar/treblinka/treblinkarememberme.html> [2018-2-14].

V červnu 2002 jsem odjel do Izraele. Strávil jsem v této zemi celý rok. V lednu 2003 jsem se rozhodl, že konečně navštívím Willenberga osobně. Jakmile jsem mu zavolaal, abych si s ním domluvil schůzku, náhle nejevil o setkání zájem, což jsem shledal velice zvláštním, protože jindy se ke mně choval mimořádně přístupně. Teprve jeho žena Ada jej přesvědčila, aby se setkáním souhlasil. Později jsem s ním zažil několik podobných situací, kdy se ke mně choval jako k „cizímu“ a jindy zase jako k příteli. Tato vlastnost, nebo spíše je to jen můj subjektivní názor, se však dá s úsměvem přehlédnout – když si uvědomíme jeho věk a prožitky, měl na podobné chování právo.

Bylo 16. ledna 2003. Den, kdy jsem se měl konečně setkat se Samuelem Willenbergem. Podle mých zjištění tehdy žilo přinejmenším ještě deset pamětníků Treblinky: Samuel Willenberg, Kalman Teigman, Elijahu Rosenberg, Pinchas Epstein, Soňa Lewkowiczová, rozená Grabiński, Broňka Sukno, Józef Czarny, Chil Rajchman, Edward Weinstein a Chajm Sztajer. Vydal jsem se z Eilatu do Tel Avivu, kde Willenberg bydlel se svou ženou. Do té doby jsme se znali jen z telefonických rozhovorů. Uplynulo hodně přes rok, kdy jsme spolu takto poprvé mluvili.

Onoho odpoledne, obeznámen s názvem ulice, v níž bydlel, krácel jsem po pusté pláži a s napětím pozoroval zpěněné hřebeny vln Středoziemního moře. Místy jsem viděl skupinky surfařů, kteří bojovali s rozbouřenou vodou mezi kamennými lamači vln. Vodní tříšť tryskala ve vysokých gejzírech vzhůru k azurovému nebi, tu a tam zbrázděnému načechranými vátými mraky.

Byl jsem jen se svými myšlenkami. Tak dlouho jsem se o Treblinku zajímal, avšak dosud jsem se nesetkal s nikým, kdo by tento tábor viděl na vlastní oči. S nikým, kdo v něm

byl vězněn dlouhých deset měsíců. Cestou Tel Avivem jsem se orientoval podle hotelů, které ohraničovaly rozlehlou pláž s moučným pískem. Naplánoval jsem si trasu podle městské mapy. Nejprve jsem se pustil špatnou ulicí, ale nakonec jsem natrefil na tu správnou. Pohledem jsem přejížděl po popisných číslech jednotlivých domů a pomalu, ale jistě, se blížil ke svému cíli. Na místo jsem nakonec dorazil celou hodinu před smlouvenou schůzkou. Nepředpokládal jsem totiž, že vše půjde tak hladce. Stál jsem před několikapatrovým domem a luštil jména napsaná v ivritu na zvoncích. Dům vyhlížel moderněji než sousední stavby. Tu jsem na schránce s číslem 5 narazil na hebrejsky napsané jméno Willenberg. Byl jsem u cíle.

Napětí stoupalo a já zatím nechtěl vejít dovnitř, abych na Willenberga zapůsobil svou přesností. Proto jsem si sedl na lavičku před domem a vyčkával na správný čas. Hlavu jsem měl plnou představ o průběhu našeho setkání. Myšlenkami jsem bloudil zákoutími svých vzpomínek a představoval si, jak bude naše schůzka vypadat, jak mě ten člověk, na kterém mi z nějakého důvodu – pro mě takřka mystického – tolik záleželo, přijme.

Nakonec jsem vstal a jen několik minut před domluveným časem se vydal vstříc vchodovým dveřím, kde jsem bez váhání zazvonil na zvonek s Willenbergovým příjmením. Ozvalo se zachroptění a pak už jsem slyšel mužský hlas. Rychle jsem se představil, načež mne Willenberg vyzval, abych otevřel dveře a vystoupal, myslím, že do druhého patra. Neváhal jsem a vešel do útulné chodby. Schody jsem bral po dvou, když tu jsem stanul přede dveřmi s číslem 5. Zaklepal jsem a dveře se hned otevřely. Stál v nich muž v černém pleteném svetru. Okamžitě mne upoutaly jeho křišťálově modré hluboké oči, kterými na mě hleděl. Jeho široká hlava a robustnější postava na mne

Autor ve společnosti Samuela Willenberga v lednu 2003.

působily dojmem tvrdého muže. Hrubý šedý knírek se klenul nad tenkými rty.

Pozdravili jsme se a on mě pozval dál. Ocítl jsem se v malé předsínce napojené na kuchyňský kout. Z druhé strany se otevírala rozlehlá místnost obýváku.

Vzhledem ke svým možnostem, jimiž jsem tou dobou v Izraeli disponoval – finančně jsem na tom nebyl nejlépe – jsem náš neobyčejně zajímavý rozhovor nezaznamenal na žádný pásek, jak jsem měl ve zvyku dělávat později. Jen jsem si jej po paměti zapsal hned poté, co jsem od Willenberga odešel. Na zápiscích jsem začal pracovat téhož večera v jednom telavivském hostelu. Myslím, že to byl Momo's Hostel, anebo Noa Hostel na ulici Ben Jehudy, dnes Sky Hostel.

Ještě než jsem si stačil sednout na nabídnutou židličku u jídelního stolu, ze dvou stran orámovaného kuchyňskou linkou

a ledničkou, vyndal jsem z batohu knihu *Padesát kilometrů od Treblinky*,³¹ kterou napsal Noach Lasman. První téma našeho rozhovoru se točilo právě kolem této knihy. Willenberg se nechal slyšet, že zná jejího autora a také jej zajímalo, kde jsem knihu sehnal. Odpověděl jsem mu, že kupodivu zde, v jednom telavivském antikvariátu.

Zakrátko již Willenberg přešel velice svižně k dobám dávno minulým, a přece tak blízkým, kvůli kterým jsem přišel. Pozorně jsem naslouchal jeho vyprávění a nedokázal odtrhnout pohled od jeho magicky modrých očí, kterými mne doslova hypnotizoval.

Začal u období, kdy byl po válce pasován na vedoucího výpravy, jež měla putovat z Evropy do Palestiny. V myšlenkách jsem tam byl s ním. Procházeli jsme zasněženými Dolomity a vedl nás on. Byla to drsná výprava. Celou cestu až do Itálie šli pěšky. V horách se bořili po pás do sněhu. Pak se vrátil zpátky do Polska, kde sloužil v armádě. V roce 1946 žádal o propuštění z armády, protože se jeho otec rozhodl odjet do Palestiny a on předstíral, že je jediný, kdo mohl jet s ním. Jeho dvě sestry byly zatčeny už za války na árijské straně v Čenstochové. Nechtěli jej však z armády pustit. Krátce nato dostal zprávu,

³¹⁾ *Pięćdziesiąt kilometrów od Treblinki*, kniha Noacha Lasmana vydaná ve Varšavě roku 1994. Popisuje likvidaci menších židovských středisek ve východním Polsku v nevelké vzdálenosti od Treblinky. Objevují se tu popisy krutostí a německé nenávisti, tak jako projevy nepřátelství, lhostejnosti a pomoci ze strany polských spoluobyvatel. Útěky z transportů a z ghetta, vyhledávání úkrytu – to je osud těch, kteří jsou zbaveni naděje v podmínkách na smrt odsouzených zvířat. Hlavním motivem díla je boj o přežití skupiny mladých lidí během těchto strašných dob. Povídka je podepřená autentickými skutečnostmi a je protkána autorovými zkušenostmi. LASMAN, Noach, *Pięćdziesiąt kilometrów od Treblinki*, Warszawa 1994.

ve které stálo, že profesor Willenberg, jeho otec, zemřel. V Polsku tak zůstal až do roku 1950, kdy se svou ženou odjel do Izraele. Přesto však měl polské i izraelské občanství. Při porovnání Polska a Československa se vyjádřil, že v Polsku nepanoval před pádem železné opony tak silný socialismus jako v Československu. Narážel především na zestátněný zemědělský sektor a JZD. Podle něj Poláci brzy odhalili, že takovýto postup je k ničemu.³²

Přesně takový byl Samuel Willenberg, jak jsem jej měl teprve poznat. Velice bystrý a vzdělaný člověk, energický a v některých okamžicích impulzivní a výbušný, zvláště, jednalo-li se o politiku. Dokázal dlouho hovořit o současné izraelské, polské a celosvětové politice. Často se odvolával na tisk a neustále se zajímal o aktuální dění. Jistě, uměl být také sarkastický, a to mnohdy

*Willenbergův otec
Perec Willenberg.*

ke mně samotnému, ale takový byl prostě Samuel Willenberg, pyšný člověk, silná osobnost, umělecky nadaný, zhmotnělý odkaz Treblinky. Agitující člověk, který zasvětil celý svůj poválečný život tomu, aby se nezapomnělo na hrůzy tohoto tábora. Ano, uměl být také velice kritický, se svérázným smyslem pro

³²⁾ Z autorova rozhovoru se Samuelem Willenbergem ze dne 16. 1. 2003 v Tel Avivu.

humor, ale to byl zkrátka on. Bez všech těchto vlastností bych si jej nedokázal představit.

Svěřil se mi, že když se kdysi vypravil s nějakou bosenskou dívkou přes území Československa, spatřil na hranicích ostnaté dráty, kterých se zhrozil. V tu chvíli jsem si vzpomněl na Glazara, který psal o podobném dojmu z ostnatého drátu na československých hranicích: „Září – 1961: Odjíždím do Düsseldorfu k zemskému soudu. Zatím jde jen o předběžné řízení. [...] Odjíždím tedy tři týdny potom ve velmi napjaté mezinárodní situaci. Už za jízdy procházím v rychlíku z Prahy do Norimberka většinu vagonů. Nikde živé pasažérské duše – jen sám ve vlaku z říše černokněžníka. Ale není mi neznámá ta říše černokněžníka – teď to poznávám. Vylidněná oblast, zorané předpolí, ostnaté dráty, strážní věže na hranicích. Všechno se ve mně vzteká, žaluje a nadává: Žiješ ve velikém koncentráku, proti Treblince je to sice příjemnej koncentrák, ale je to koncentrák.“³³

Když jsem se jej zeptal, zda mu něco říká jméno Richard Glazar, otevřel jsem tím stavidla živému líčení historky, kterou mi s neobyčejnou přesností převyprávěl pokaždé při našich dalších setkáních: „Prosím vás, v sedmdesátých letech, anebo v šedesátém devátém, když ještě žil... najednou jsem měl telefon... Prosím, chtěl bych mluvit – hovořil kdosi s anglosaským přízvukem – s panem Willenbergem z Treblinky. Jsem profesor. Neřekl jméno. Najednou jsem si vzpomněl na Glazara. Řekl jsem, dobře, dobře... Tehdy se setkala nějakých patnáct lidí z Treblinky. Byla tam taková stezka a tady dům. A tady seděli chlapci a já byl tady na konci, společně s ženou. Náhle se ukázal jeden s českou ženou. A jak tak přistoupil, nic jsem neřekl. *Ona se toci, ma modré oci, ona se toci, toci, toci do ko...*

³³⁾ GLAZAR, R., Treblinka..., s. 362.

Kacap!!!“ tlesk, tlesk, prásk, prásk. „Prostě Kacap. Nikomu to nedošlo. Prostě Kacap.“³⁴

Pod přezdívkou Kacap byl Samuel Willenberg znám právě v Treblince. Ve své knize k tomu napsal: „Stalo se to pozdě na podzim, kdy už byl mráz vtíravý. Jednoho dne, když jsem stál na ‚vrcholku‘ čtyři metry vysoké hory kabátů, které jsem skládal, cítil jsem, jak se mi mráz zařezává až do kostí. Slezl jsem dolů, abych přinesl další hromadu oblečení. Vtom jsem narazil na kožešinový klobouk bez okrajů ležící vedle. Všichni mí kamarádi měli klobouky toho či onoho druhu, té či jiné barvy, všechny s okraji. Můj objev podle všeho představoval pravý ruský klobouk z karakulu – vlny z perského jehněte – který se sem dostal s nějakým východním transportem. Moudře jsem si jej posadil napříč, aby mi jeho strany chránily tvář tak, jak to dělávají Kozáci. Jakmile jsem šplhal na kopec s novým svazkem, slyšel jsem křiky: ‚Kacape, Kacape!‘ – polský slang pro Rusa – od mých kamarádů dole. Na úpatí mé hory jsem spatřil masivní postavu kápa Rakowského se svýma tlustýma nohama rozkročenýma a s bičem v ruce. ‚Kacape, ty zkurvysynu!‘ zařval. ‚Poskládej ty věci pořádně, nebo se ta zatracená hromada zhroutí!‘ Proč mě tak nazval? Divil jsem se. Vzápětí to objasnil: ‚Cožpak se nevidíš? Vypadáš jako Rus!‘ Od toho dne jsem přestal být Samkem Willenbergem. Většina mých kamarádů mě jednoduše znala jako Kacapa.“³⁵

A Glazar jej samozřejmě znal také pod touto přezdívkou. Když jsem Willenbergovi, totiž Kacapovi řekl, že je škoda, že Glazar spáchal sebevraždu, zareagoval překvapeně a zdálo se,

³⁴⁾ Z autorova rozhovoru se Samuelem Willenbergem ze dne 2. 3. 2008 v Tel Avivu.

³⁵⁾ WILLENBERG, Samuel, *Revolt in Treblinka*, Warszawa 1992, s. 39.

že na okamžik nemohl popadnout dech. Otevřená ústa ztišila započaté, ale nedokončené: „Spáchal sebevraž...?“

„V devadesátém sedmém,“ odvětil jsem.

„Spáchal sebevraždu? To jsem nevě...“ nedořekl. Bylo na něm vidět, že to opravdu nevěděl.³⁶

Samuel Willenberg byl vězněm v tzv. dolním táboře Treblinky II. Ten tvořila přijímací oblast společně s ubytovací částí pro vězně dolního tábora. Tato táborová část byla taktéž známa jako první tábor, zatímco druhým táborem byl označován horní tábor, neboli Totenlager, tj. vyhlazovací sektor s plynovými komorami, masovými hroby a v pozdějším období i spalovacími rošty, který byl v rámci interní infastruktury striktně oddělen od dolního tábora. Vězni z obou táborových částí se zpravidla nesetkávali. Oba tábory – lze je považovat za podtábory – tvořily společně s administrativním zázemím, popř. ubikacemi pro personál, tzv. vyhlazovací Treblinku, neboli Treblinku II, v oficiálním názvosloví SS-Sonderkommando Treblinka. Pořadové číslo „II“ odděluje vyhlazovací Treblinku od staršího a o několik kilometrů dále položeného trestaneckého pracovního tábora Treblinka I.

Willenbergova příhoda, při které dostal přezdívku Kacap, se udála právě v dolním táboře na třídícím prostranství, které sousedilo s příjezdovou rampou pro transporty. Willenberg se nikdy nedostal do horního tábora k plynovým komorám, jak sám často několikrát zdůrazňoval. Stejně tak tomu bylo i u Richarda Glazara a dalších vězňů dolního tábora, s nimiž jsem se setkal, s výjimkou dvou hrobařů, kterým jsem zde věnoval zvláštní kapitolu.

³⁶⁾ Z autorova rozhovoru se Samuelem Willenbergem ze dne 2. 3. 2008 v Tel Avivu.

Michal Chocholatý

POSLEDNÍ Z TÁBORŮ SMRTI

... přežili Treblinku a Sobibor

Obálku navrhl Lukáš Tuma.

Odpovědný redaktor Martin Ďásek.

Mapy na předsádky nakreslil Michal Chocholatý.

Mapu nacistických táborů zhotovila Žaneta Kortusová.

Fotografie holocaustresearchproject.org, archiv Michala Chocholatého, archiv Chrise Webba, Wikimedia Commons.

Vydalo Nakladatelství Epoque s. r. o.,

Kaprova 12, 110 00 Praha 1,

v roce 2019 jako svou 710. publikaci.

První vydání, 296 stran.

Sazbu a litografii provedl Jaroslav Uhlíř.

Vytiskl Akcent tiskárna Vimperk, s. r. o.

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Knihy **Nakladatelství Epoque** můžete zakoupit u svého knihkupce nebo si je lze objednat písemně na adrese:

Kaprova 12, 110 00 Praha 1 – Staré Město,

telefonicky na čísle: **224 810 353,**

e-mailem na adrese: **objednavky@epocha.cz,**

nebo na internetové stránce: **www.epocha.cz**